

КОЛІР ГРАНАТА — КОЛІР КРОВИ

Анна Радченко

канд. геол. наук, заступник директора з питань наукової та видавничої діяльності ВД «Академперіодика» НАН України, м. Київ

«Цей фільм — не розповідь про життя поета. Автори картини намагаються відтворити його внутрішній світ, його духовні переживання, пристрасі й страждання за допомогою вірменських середньовічних наспівів, кольорових символів й алегорій». Ці слова, написані вигадливими вірменськими літерами, білими на чорному тлі, є першим кадром фільму **Сергія Параджанова** «Колір граната», прем'єра якого відбулась у Радянському Союзі 1969 р.

Ці слова могли б стати й епіграфом до книги **Івана і Марти Дзюбів** «Сергій Параджанов. Більший за легенду», яка побачила світ наприкінці 2021 р. у київському видавництві «Дух і Літера». На жаль, через збройну агресію РФ, невелике за обсягом (224 с.), але надзвичайно емоційно насичене видання, не привернуло належної уваги. Дуже гарно видана й доповнена цікавими світлинами, книга є збіркою різномірних матеріалів і документів, за допомогою яких автори й укладачі прагнуть відтворити внутрішній світ Сергія Параджанова, показати різнобічність генія, як і сам він себе називав. Без жодної пози і зарозумілості.

«Колір граната» — про тонке й щемке сприйняття світу, перетворення звичних символів, почуттів і понять у розумі й серці митця — присвячений вірменському поетові XVII ст., авторові вишуканої любовної лірики й літературних містифікацій, музикантові **Саят-Нові**. І перша його фраза, яку чуємо в фільмі: «Я той, чиє життя душі — суцільні страждання». Складається враження, що цією стрічкою Параджанов привідкриває свою душу, висловлюючи у гранатово-чорно-білих арабесках і свої страждання: страх буденності, сірості, фальшування, нищості...

Й у цьому цінність книги близьких друзів Параджанова: вони бачили його різним і, не намагаючись ідеалізувати його, відкрито діляться спогадами й думками. У розділі книги «Особистість» під назвою «Він ще повернеться на Україну» вміщено скорочений варіант передмови Івана Дзюби до видання «Сергій Параджанов. Злет, трагедія, вічність» (Київ: Спалах, 1994) і його ж інтерв'ю, яке 2003 р. записала **Лариса Брюховецька**. Обидва тексти — про знайомство молодих, амбітних, талановитих особистостей, залюблених в Україну. Про болісне сприйняття утисків її культури й мистецтва, переслідування радянськими органами безпеки, про спроби боротьби, про життя в Києві з відчуттям наближення репресій, намагання зберегти себе людиною попри зради оточення, обмеження творчості, позбавлення волі.

Розділ «Поетика» містить два тексти авторства **Івана Дзюби**. Перший фактично є відповіддю на суб'єктивно-критичний виступ радянського кінокритика **М. Блеймана** щодо творчості Параджанова. Примітно, що «критика» була опублікована 1970 р., після виходу фільму «Тіні забутих предків», а от відповідь на неї — лише 1989, бо у той період тексти Івана Михайловича офіційно друкувати було вже «не бажано». Другий текст, «День пошуку», написаний і оприлюднений 1965 р., оповідає про життя київської кіностудії імені Олександра Довженка, про важливість для України такої кінопродукції, як «Тіні забутих предків», один із небагатьох тодішніх фільмів за мотивами творів класичних українських письменників. Це світового рівня філософська поема про життя, у якій, як у всіх картинах Параджанова, багато символів, кодів, картинно-естетичних кадрів, контрастів кольору і звуку, завдяки яким відбувається «емансипація тілесного повнокров'я Буття в його естетичну повноту».

«Документи і листи» оповідають про період переслідування Параджанова радянським режимом, його перебування у зоні, неможливість пристосувати себе до табірних умов, відчайдушні спроби друзів хоч чимось полегшити його існування, бо ж про скорочення терміну позбавлення волі годі було й мріяти. У його «Листах із зони» (так названо підрозділ з уривками табірних листів Митця різним особам і з коментарями до них **Марти Дзюби**) разом зі страхом втратити себе, втратити хист яскраво відчувати і повнокровно жити, проглядає прагнення підтримати друзів, розрадити їх влучним жартом, дати добру пораду, показати свою повагу та любов.

Однак квінтесенцією цього розділу є лист, яким Параджанов звертався до секретаря ЦК Компартії України **Ф.Д. Овчаренка**. На щастя, Іван Дзюба допомагав йому скомпонувати цього листа й переклав його українською мовою, тому зберіг копію. Цей написаний 1969 чи 1970 р. текст

(копія недатована) вражає силою, сміливістю, емоційним напруженням. У ньому Параджанов хоче для себе одного — можливості працювати. Адже через відкрито висловлене невдоволення радянською владою й приятелювання з українськими націоналістами його фактично відсторонили від роботи, не давали замовлень й блокували ініціативи. І це після світового визнання «Тіней...».

Однак для радянської влади важило не світове визнання, а те, що саме на київській прем'єрі фільму вперше відкрито було висловлено протест проти утисків і арештів українських діячів культури — письменників, поетів, художників. І виголосив ті кілька «крамольних» фраз Іван Михайлович Дзюба.

З листа стає зрозумілим, як прагне Параджанов працювати, творити нове українське кіно, показувати Україну світові: «Я органічно зрісся з Україною, я закоханий в її культуру, я виростав з неї як митець і я не мислю своєї творчості поза нею». Певно, тому частина листа несподівано присвячена зовсім іншому: новозбудованому універмагу «Україна» на площі Перемоги в Києві, поблизу якої він тоді мешкав: «І цю назву, і це місце... столиця тисячолітнього народу... мусила б зберегти для урочого Будинку-музею... куди б, як і тепер, приїздили люди з усієї України, але не по штани й панчохи, як тепер, а по розум і смак, по знання історії і людської краси».

Мабуть, Сергій Йосипович радів би перейменуванню площі на Галицьку.

І у цьому ж листі викладено його найзаповітнішу, найдорожчу мрію, яку згадував у багатьох розмовах і листах, про яку знали й часто чули його друзі й колеги: поставити фільм за «Інтермеццо» *Михайла Коцюбинського*. Прикро, що не скоїлось. А чи читали Ви «Інтермеццо»?

Завершують книгу спогади двох дружин його близьких друзів, його подруг-посестер — Марти Дзюби й *Інни Фуженко*. Приятелював не тільки з ними, а й з їхніми батьками, а їхніх дочок називав похресницями; до них приходив енергійним і втомленим, самотнім і з компаніями друзів, допомагав їм і звертався по допомогу. Саме вони бачили різні візерунки

СЕРГІЙ ПАРАДЖАНОВ БІЛЬШИЙ ЗА ЛЕГЕНДУ Іван Дзюба, Марта Дзюба

ДУХ І ЛІТЕРА

того калейдоскопа, на який перетворював своє життя Параджанов у Києві, бачили й якими моторошними були роки його ув'язнення. Вони дають нам змогу побачити Генія, «якого мало хто знав». Тому спогади ці — безцінні шматочки різнокольорових шкелець, часто — кольору граната. ■

